
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KETRECBEN

Pintér Lajos: *Purgatórium*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981

Talán nem tűnik fellengzősnek, ha gondolatmenetünket egy axióma felidezésével kezdjük, miszerint a *műalkotás* nem más, mint *szellemi tartalmak* közlése *tárgyiasságok* formájában. A tárgyiasságok az alkotó mindenkori kifejezőeszközeinek segítségével megjelenített „tények” gyűjtőneve, amelyek fiktív voltak ellenére is a mű denotatív jelentését képezik. Egyelőre azonban tegyük félre a megjelenítés és az ábrázolás problematikáját, vessünk inkább egy pillantást a tétel másik oldalára — a szellemi tartalmakra. Egy kissé ismét el kell vonatkoztatnunk és szűkíteniünk a fogalom jelentéskörét, ugyanis a szellemi tartalmak alatt csupán az alkotó közlendőjét, valamint a megvalósítás elveit kell értenünk. Pontosabban az alkotó véleményét, viszonyulását az adott világhoz, és azokat a szerkesztési, kompozíciós elveket, amelyek alapján az „ábrázolt tárgyiasságokat” műalkotássá szervezi.

Vázlatosan sem sikerülhet így, három mondatban megragadni a műalkotás lényegét, de ahhoz talán elegendő, hogy tudomásul vegyük, a műalkotás (a regény) egyfelől „szellemi tartalmak”-ból, azaz mondani-valóból (indítékból, véleményből, szándékból stb.), másfelől pedig „ábrázolt tárgyiasságok”-ból, egyszerűbben a mű kézzelfogható, látható, elolvasható vagy hallható részéből, tehát a megvalósításból áll.

Így kellene ennek minden irodalmi alkotás, még Pintér Lajos *Purgatórium* című regénye esetében is lennie. A regényből azonban hiányzik a szélesebben értelmezett szellemi tartalom, a valódi *ötlet*, aminek híján a nagy grand guignol lehetőségeit magában rejtő témából csupán egy látványos operettet ígérő forgatókönyvre futja a szerző tollából. Témája tehát van a szerzőnek, s jó humoristához illően vannak kész helyze-
teit, megoldásait, melyeket bármikor alkalmazhat, s amelyek ilyen jelle-
gük folytán olykor felemásnak is tűnhetnek. Természetesen kuncoghata-
tunk, sőt kacarászhatunk is a regényben szereplő figurák ügyes megjele-
nítésén, a sok helyzet- és jellemkomikumon, ügyesen megoldott párbe-
szédeken, nyelvi fondorlatokon — s mindez a *humorista* mesterségbeli

tudását dicséri. A szerző azonban alaposan melléfogott, amikor nem döntötte el előre, hogy szatirikus vagy lélektani regényt, komédiát vagy bűnügyi történetet szándékozik-e írni. Így egyik sem sikerült maradéktalanul.

Miről is van szó?

Alaphelyzetként adva van egy zárt intézet (az idegkórház E — elvonó — osztálya) s annak néhány ápolója, ápolója. Hogy egy zárt közösség milyen ábrázolási lehetőségeket rejt magában, Thomas Manntól Ken Keseyig már sokan bizonyították. (Vétek ilyen munkába fogni annak, aki nem tud élni a kínálkozó lehetőségekkel.) A *Purgatórium* első oldalaitól érezzük már, hogy ez a regény nem arra hivatott, hogy a társadalom és az egyén viszonyát boncolja, nem akarja megmagyarázni az olvasónak, hogy a társadalom önvédelme milyen konfliktusokat okozhat egyének között és az egyénben. Sőt, még színvonalas szórakozást sem ígér, mert a főhősről (Böller Géza) hamarosan kiderül, hogy idegalapi hasmenése mellett mindenféle gátlásokkal terhelt, szálnalmas, tettei alapján félnótásnak tűnő figura. Úgy lép be a regénybe, hogy előlegezőképpen megtudjuk róla, betegségét a társadalmi megkülönböztetések, emberi igazságtalanságok váltják ki — azaz reménytelenül idealista. Később a mű ilyen vonatkozásai ellaposodnak, és a hőst (meg a regényt) már nem a „morális imperatívusok” mozgatják, hanem a kalandos cselekmény, az erőltetett szituációk, melyek harsányságtól lélettelenek.

A regény epikai kerete is szűkös, ötletek és lehetőségek egymásra halmozására épül. Íme néhány a sokféleképpen kombinálható cselekmény-tenyezőkhöz közül:

1. a zárt intézet és belső törvényei,
2. az igazságtalanságokra érzékeny fiatalember,
3. az ápolók helyzetét káromkodási ingerrel terhelt nő,
4. a nimfomán és káromkodási ingerrel terhelt nő,
5. egy őriült költő, egy emlékeiből élő agg októberista,
6. néhány orvosszakértői megfigyelésen levő delikvens,
7. egy előkelő családból származó, kábítószer-élvező kiskorú szépség,
8. a szakmailag megszállott főorvos és munkatársai,
9. egy „beépülő” detektív,
10. kábítószerablás, gyilkosság, öngyilkosság...

A történetben mindenki mindenkivel konfliktusba kerül. A konfliktusok azonban kisszerűségük miatt komikusak ugyan, viszont nem indokolják a főhős „társadalmi vonatkozású” betegségét. Az igazságretterre alapozó regényindítás nyomán arra várunk, hogy az intézetben belül formálódott kis közösség valahogy a külső közösség, a társadalom párhuzamává, annak komikus megjelenítésévé, talán még szatírájává is válhat. Az olvasó ebben az elvárásban csalódní fog, éppen azért, mert a főhős jelleme egyre inkább ellaposodik, ő maga kiszorul a cselekményből, ugyanúgy, mint a szereplők nagy része, ő is elvész a sematikus,

azaz a stilizált ábrázolás útvesztőjében. A szerző mániákusan hajszolja a karakterisztikus jegyek erőteljes megjelenítését, aminek során a figurák egysíkúvá válnak, minden más (különben is hangsúlytalan) emberi vonás lehamlik róluk.

Amellett, hogy az intézet falain kívüli társadalom (görbe) tükörképét nem sikerült megalkotnia a szerzőnek, még egy nagyszerű lehetőséget hagyott kihasználatlanul, amikor hőseit durva mozgásba hozta — intézeti életbe kényszerítette, de nem mutatja be a lélek mélységeit, ami ennek a mozgásnak a hatására feltáruhatna, hanem egy erőltetett detektívtörténet résztvevőivé avatja őket. A detektívtörténet is gyenge, a legsilányabb krimifilmek mintájára épül, ahol a bűntényt magát ismerjük ugyan, de folyton mellékes szereplőket és eseményeket látunk, s a megoldásra semmiképpen sem jöhet rá a néző, mert a tettesnek semmi szerepe sincs, egész idő alatt meg sem jelenik. Az efféle megoldás nem az olvasó félrevezetését célozza, hanem a szerző tehetetlenségét, ötletihányát példázza. Egészséges izgalomkeltésről tehát szó sincs, hanem inkább a történet elbanalizálásáról, visszatetsző játékról, amit az író az olvasó kárára folytat. Hatvan ampulla morfium eltűnésével kezdődik a bűntény, amit szinte senki sem vesz komolyan, mindenki hajlandó lenne már napirendre térni fölötte, amikor a regény epilógusából (!) megtudjuk, hogy az önfeledt szórakozás alatt három ember életét veszítette a morfium miatt. De ez semmiképpen sem katarzis. A szerző szenttelen előadásmódja megfoszt bennünket ettől az érzéstől; nem tudunk sajnálkozni egy olyan szereplő halálán, aki a regény teljes időtartamán keresztül kómában fekszik — tehát csak hallomásból ismerjük — (hacsak végtelen humánnumunk folytán nem, de ebben a szerzőnek semmi szerepe sincs), esetleg a szerző esetlenségén sajnálkozhatunk, mert a végső megoldást csupán epilógus formájában tudta előadni, s ezzel legjobb érzésünk szerint is *kompozíciós hibát* követett el. Primitív módon elsáncolta magát az előre gyártott szituációk és fordulatok mögé, s akárhányszor olyan helyzetbe került, hogy véleményt mondhatott volna, vagy ítéletet (így az egész regénnyel is), könnyedén elsiklott felette, gyakran még azt a fáradságot sem vette magának, hogy néhány közhelyet említsen. Igaz, semmivel sem megrendítőbb számunkra a kis „narkós” halála, ha tudjuk, hogy szülei titulusa „dr. prof.” és „mg.”. Az efféle fordulat-balasztot (ami váratlanul „a vőfélyverseken nevelkedett koszorúsány-ízlést” idézik), sajnos, nem tudta a szerző szemlélete ellensúlyozni. Ilyen helyeken hiányzik az alkotói leleményesség a regényből, ami tovább tudná lendíteni a holtpontról.

Az említett epilógusszerű megoldás mellett más formaproblémákkal is találkozunk a regényben. Például nagyon örülünk, hogy olyan kicsi a forgalom az intézetben, mert ellenkező esetben kénytelenek lennénk még többször végigolvasni az állandó lakók nyílt titkait, amelyeket minden újoncnak külön és részletesen elmondanak. A hősök lelki élete jórészt

ebben merül ki; megszállottak módjára ideálokat kergetnek, ezerszer elmondják őket egymásnak, s ami a borzasztó, nem értik meg egymást. De mégsem a környezet az, ami lerombolja ezeket az ideálokat, hanem azoknak a rögeszme voltuk. Az ismétlések és ismétlődések természetesen esztétikai minőségek, értékhordozók, de ebben az esetben a teljes szövegismétlések feleslegesek. Egyrészt, mert az alakok már eleve minősítettek (intézetbe zártóságuk folytán és tetteiken keresztül), másrészt nagyon emlékeztetnek azokra a régi regényekre, amelyek a napilapok folytatások rovatai számára készültek. Másutt a szerző az ilyen duzzasztások ellen-súlyozásaképpen a párbeszédet drámai formában közli.

Megpróbáljuk elkerülni az akaratlanul is felvetődő (ízetlen) játékot a regény címével, de azt mindenesetre meg kell kérdőjeleznünk, hogy ki számára lehet az ábrázolt intézeti élet purgatórium, hiszen itt mindenki nagyon is jól érzi magát. Szabadon és bátran űzheti kedvteléseit és kis üzelmeit, sőt sokkal szabadabban, mint a „falon túl”. Mindez azt jelenti, hogy az író igyekezett derűs oldaláról felfogni az intézeti életet. A mesébe beleszótt büntény, és annak erőszakos megoldása pedig azt bizonyítja, hogy nem érezte magát elég erősnek, hogy regényt kerekítsen a történetből, azaz elégtelennek tartotta az elsődleges témát is. Pedig párbeszédei, mozgalmas történetei, emberábrázolása ötletesek, könnyed és izgalmas olvasmányt ígérnek.

FEKETE J. József

„ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK”

Hornyik Miklós: *Szabálytalan napló*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981.

A közelmúltban egy írásomban feltettem a kérdést, hogy miért nincs utószava a vajdasági magyar könyvnek, azaz hiányoltam az indoklást, aminek alapján egy-egy könyvet kiad a Kiadó. A felvetődő (helyzetjavító) lehetőségek közül megemlítettem azt is, hogy valami formában közlé lehetne tenni azokat a recenziókat, amelyek a műveket elsődlegesen minősítik, akár mellékelve azt a szóban forgó irodalmi alkotáshoz, akár külön kötetben is. Szinte egyszerre látott napvilágot ez a kis jegyzet és Hornyik Miklós *Szabálytalan naplója* — szinte válaszként a jegyzet kérdésre és a szóban forgó hiányosság pótlásaként.

Nem szeretnék maliciózusnak tűnni, de tény az, hogy a Lektorai dosszié c. fejezet, amely a kritikákkal, jegyzetekkel szemben tényleges recenziókat tartalmaz, nagyobbbrészt tíz éve íródott már, az akkor időszereű könyvekről. Ezért aztán nyilván nem a Kiadó a felelős.

Bizonyára lesznek olyanok, akik Hornyik Miklós írásainak gyűjteményét górcső alatt vizsgálják, ezámon kérnek tőle ezt-azt. Én mindössze köszönteni szeretném e könyv megjelenését, több okból is.